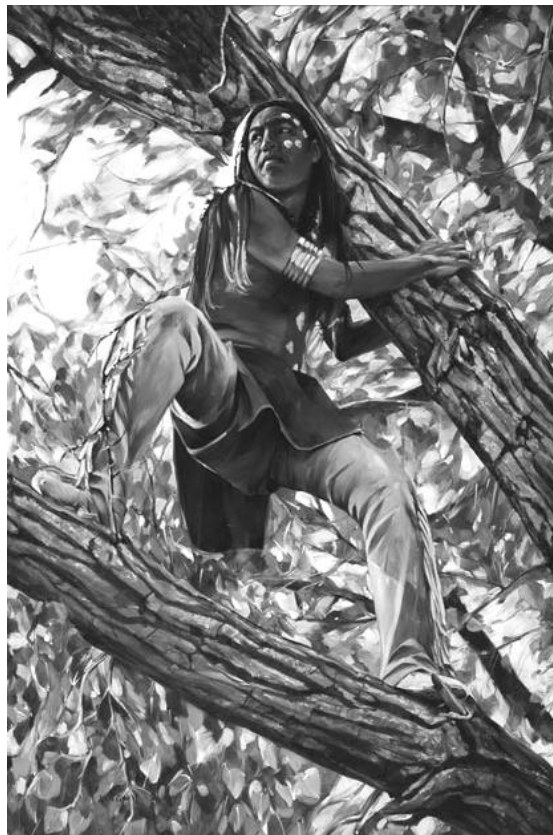

MASTER SOCIAL WORK

INTEGRALE OPDRACHT MASTERCLASS 1: SIGNALEREN EN ANALYSEREN

Naam : Marjo Rengers
Studentnummer : 308807
Datum/plaats : november 2012 Leeuwarden
Masterclass 1 : Leerlijn SWT

TUSSEN LEIDEN EN VOLGEN

LIGT HET AVONTUUR

MARJO RENGERS

COACHEN OP HET PRAKTIJKONDERWIJS

SAMENVATTING

Op het praktijkonderwijs zitten leerlingen van 12 tot 18 jaar met een IQ tussen 60 en 80 die rechtstreeks uitstromen naar werk. De docent praktijkonderwijs bevindt zich in een overgangsfase van de rol van docent naar de rol van coach. Persoon, gedrag en omgeving (Donkers, 2008) reageren in dit kader heftig op elkaar en kunnen elkaar versterken of verzwakken. De positie van de doelgroep in onze postindustriële maatschappij is moeilijk, mede door hun licht verstandelijke beperking. Daarmee samenhangend consumeergedrag en morele tunnelvisie (Kunneman, 2005) wordt weinig door henzelf herkend of afgeremd; zij zijn niet kritisch op hun omgeving en reageren impulsief op prikkels. De coach speelt op dit vlak een belangrijke rol in het bieden van inzicht en overzicht. Bij het analyseren van de onderzoeksresultaten zijn theoretische modellen vergeleken die inzicht kunnen geven in de processen die een rol spelen bij coaching op het praktijkonderwijs. De leerlingen zijn de centrale veranderaars (Donkers, 2008) in deze processen; het gaat om hun om hun loopbaan en hun toekomst. De vaardigheden en de attitude van de coach als gids zijn in dit verband essentieel. De coach is de professional die condities (Donkers, 2008) voor de leerling coördineert; verantwoordelijkheid neemt en een inspirerend voorbeeld is voor de leerling. In een verbindend en constructief proces waar leerlingen en coaches zichzelf doelen stellen en hun gedrag vervolgens gaan reguleren zal een proces op gang komen waarbij sprake is van zelf/gedragsregulatie, zelfreflectie en zelfcontrole. In een rijke context, in 'Communities of practice' (Butler, Novak Lauscher, Jarvis-Selinger, & Beckingham, 2004), waar de leerling bovenstaande kan inzetten en toepassen in samenwerking met zijn coach en anderen liggen de condities voor inspiratie en motivatie om met elkaar de weg te vinden naar verandering en verandervermogen. Tijdens het onderzoek komt een ethisch dilemma naar voren met betrekking tot het coachniveau dat gewenst is voor deze leerlingen; om precies te zijn: het coachen vanuit de omgeving en de leefwereld (Kunneman, 2005); uitgaande van de hechtingsmoraal (Rothfus, 2012) of het coachen op waarden; uitgaande van de systeemwereld (Kunneman, 2005) en de beginselenmoraal (Rothfus, 2012).

Trefwoorden: praktijkonderwijs, coach, mentor, gids, zelfregulering, verandervermogen, context.

VOORWOORD

Dit artikel is geschreven als Integrale opdracht voor de Master Social Work; Masterclass I: 'Signaleren en analyseren' aan de Hanzehogeschool in Groningen. Als onderwijsontwikkelaar en docent op het praktijkonderwijs heb ik de afgelopen twintig jaar vele veranderingen en vernieuwingen voorbij zien komen en geïnitieerd, samen met het team. Op dit moment staan we voor een grote verandering in het praktijkonderwijs in het algemeen en op de school voor praktijkonderwijs waar ik werk in het bijzonder. De docent als kennisoverdrager heeft in de huidige maatschappelijke context steeds meer coachende vaardigheden nodig om pedagogisch en didactisch wendbaar te kunnen zijn in het contact met en het proces van de leerlingen. Onze samenleving vraagt in deze tijd veel van de leerlingen en hun docenten. Dit artikel is een aanzet tot het heroverwegen en herdefiniëren van de rol van de docent praktijkonderwijs als kennisoverdrager naar de rol van de docent praktijkonderwijs als coach.

INHOUDSOPGAVE

1. INLEIDING	4
2. ONDERZOEKSMETHODE	4
3. THEORETISCH KADER	5
4. ANALYSE EN BEVINDINGEN	6
5. CONCLUSIE	8
LITERATUURLIJST	9

1. INLEIDING

Het woord 'avontuur' roept spannende beelden op van expedities naar onbekende en onverkende gebieden. Avonturen en expedities ontstaan vanuit nieuwsgierigheid. Nieuwsgierigheid en inspiratie zijn voorwaardelijk om nieuwe inzichten en nieuwe wegen te vinden. De mens wil van nature ontdekken, onderzoeken en op pad gaan. Daarbij zijn anderen nodig als verkenner of als medepionier; op zoek naar grenzen, uitdagingen en ruimte om te groeien. Dit artikel gaat over de rol die coaches van leerlingen in het praktijkonderwijs hebben in een samenleving die rijk is aan uitdaging maar die tegelijkertijd voor leerlingen een jungle lijkt met zijn ontelbare keuzemomenten. Op het praktijkonderwijs zitten leerlingen van 12 tot 18 jaar met een IQ tussen 60 en 80 die rechtstreeks uitstromen naar werk. De docent praktijkonderwijs bevindt zich in een overgangsfase naar de rol van coach. Dit proces verloopt bij elke docent anders en vraagt om een ingrijpende mentaliteit- en attitudeverandering. Persoon, gedrag en omgeving (Donkers, 2008) reageren in dit kader heftig op elkaar en kunnen elkaar versterken of verzwakken. De positie van de doelgroep in onze postindustriële maatschappij is moeilijk, mede door hun licht verstandelijke beperking. Daarmee samenhangend consumeergedrag en morele tunnelvisie (Kunneman, 2005) wordt weinig door henzelf herkend of afgeremd. Ze reageren doorgaans impulsief op prikkels en zijn weinig kritisch naar hun omgeving. De coach speelt op dit vlak een belangrijke rol in het bieden van inzicht en overzicht. Gezien deze ontwikkelingen is er behoefte aan nieuwe vormen van interactie voor zowel leerlingen als coaches. Er staan een aantal uitdagingen op de onderwijsagenda; zoals de in- en uitvoering van de wetgeving passend onderwijs, waarbij flexibele onderwijszorg zal worden gevraagd. Op dit moment heeft de coach de keuze om diverse rollen in te zetten; als mentor, leraar en trainer, als adviseur of gids. In de praktijk roept dit onduidelijkheden op en dat vraagt om concrete richtlijnen met betrekking tot coaching op het praktijkonderwijs. Dit artikel onderzoekt de manier waarop coaches en leerlingen op het praktijkonderwijs een werkbare verbinding en samenwerking met elkaar kunnen aangaan. Vervolgens worden diverse handreikingen beschreven als richtlijn voor de praktijkuitvoering.

2. ONDERZOEKSMETHODE

Het onderzoek heeft plaatsgevonden in de vorm van een literatuuronderzoek, waarbij diverse maatschappijvisies zijn bestudeerd aan de hand van onderzoeksvragen. Het gaat om een vergelijkend onderzoek, aangevuld met relevante informatie uit artikelen en bronnen uit de vakliteratuur gericht op onderwijs, zorg en jeugdcultuur. In het hoofdstuk 'Analyse en bevindingen' wordt beschreven hoe één en ander duurzaam vorm kan krijgen in de praktijk en welke discussiepunten naar voren komen; waarna de conclusie volgt. De centrale vraagstelling van het onderzoek is: 'Hoe kunnen we op het praktijkonderwijs komen tot een eenduidig coachmodel waarin de gewenste attitude herkenbaar en toepasbaar is weergegeven. Onderzoeksvragen die onder andere aan de orde komen zijn:

- Hoe kan coaching in de toekomst op het praktijkonderwijs ingezet worden ter bevordering van het verander- en zelfregulerend vermogen van coaches en leerlingen.

- Welke attitude is gewenst bij de coach praktijkonderwijs en hoe kan het verandervermogen van coaches en leerlingen worden aangesproken.
- Hoe geven we herkenbaar vorm en context aan een nieuw coachmodel.

3. THEORETISCH KADER

Bij het analyseren van de onderzoeksresultaten zijn diverse theoretische modellen vergeleken die inzicht kunnen geven in de processen die een rol spelen bij coaching op het praktijkonderwijs. Hieruit volgt onderstaand theoretisch kader.

Het avontuur tussen leiden en volgen

We kennen allemaal het principe 'eerst volgen dan leiden'. Dit principe heeft een universele kracht; elk traject dat mensen met elkaar aangaan heeft afstemming nodig. Bij het coachen van mensen speelt naast volgen en leiden nog een derde principe mee, het 'gidsen' (Pluijm, 2012). Wat betekent 'gidsen' in dit kader precies? Denk niet aan de stadsgids die zegt: 'Volg mij maar, ik weet precies wat je wilt zien', terwijl hij je persoonlijke interesses niet kent. Nee, denk aan de berggids die zich wat bescheidener opstelt en zegt: 'Ja, ik ken dit gebied en ik weet waar het gevaarlijk is; zeg maar wat je wilt zien, dan breng ik je er veilig naar toe'. Je kunt je voorstellen dat er tijdens zo'n trip meer sprake is van gelijkwaardigheid en overleg dan tijdens een trip met de stadsgids. De metafoor is leuk, maar wat heb je eraan bij het werken met leerlingen praktijkonderwijs? In elk geval dit: de stadsgids toont de ideale manier om de weerstand van de leerling te vergroten. De berggids daarentegen voorkomt weerstand en haalt verborgen motivatie naar boven door samenwerking in de omgeving na te streven. In de huidige samenleving is het lastig koers te houden; zeker voor leerlingen praktijkonderwijs. Het leven is voor hen een ware expeditie door de overvloed aan mogelijkheden die onze maatschappij biedt. Welk pad kies je, ga je links of rechts; overzie je de gevolgen? Dit komt niet alleen de leerling tegen; ook de coach heeft daarin een verantwoording. Van belang is dat coach en leerling investeren in elkaar en dat daarvoor goede condities (Donkers, 2008) zijn. De coach is in de meeste gevallen initiatiefnemer/leider en de leerling is de volger. Het initiatief ligt in feite echter bij de leerling omdat het om zijn loopbaan en toekomst gaat. Als de leerling de centrale veranderaar (Donkers, 2008) is worden de randvoorwaarden voor die investering zichtbaar. Tussen leiden en volgen ligt namelijk bovenstaande benadering: gidsen. Gregory Bateson (in Cleven, 2008); filosoof en grondlegger van de logische niveaus in coaching zegt hierover: het eerste niveau van coaching is gerelateerd aan de omgeving, waarbij de coach functioneert als gids. Leerlingen praktijkonderwijs zitten vooral op dit eerste niveau. Tot nu toe ging het praktijkonderwijs echter vooral uit van het mentorprincipe. Volgens Bateson functioneert de coach als mentor op het vierde logische niveau; het niveau van waarden. Als we Rothfusz ernaast leggen zien we dat deze leerlingen zich qua omgevingsniveau verbinden door middel van de hechtingsmoraal (Rothfusz, 2012), ze hebben iemand nodig waarmee ze een verbinding of band kunnen aangaan om de volgende stap te zetten. Wat betreft niveau vier van Bateson, het waardenniveau van de coach als mentor, kunnen we in dit verband een relatie leggen met de beginselenmoraal (Rothfusz, 2012), waar reflectie op waarden- en normenniveau plaatsvindt. In dit kader kan de vraag opgeworpen worden: overvragen wij onze leerlingen door op een te hoog niveau te willen coachen?

De coach als mentor is gebaseerd op het principe leiden-volgen. Daarnaast overheerst in het werkveld onderwijs de systeemwereld de leefwereld (Kunneman, 2005). Dat betekent dat de systeemwereld van (onderwijs)waarden de leefwereld (omgeving) van de leerlingen overheerst. Veel leerlingen op het praktijkonderwijs worstelen zoals gezegd met existentiële dilemma's en trage vragen (Kunneman, 2005) die ze niet herkennen of volledig begrijpen. Het is voor hen moeilijk gemotiveerd te blijven als ze niet kunnen voldoen aan de waarden die de maatschappij en daarna de school van ze vraagt. Op deze manier kan een gebrek aan motivatie bij de leerling ontstaan en voelt hij/zij zich niet verantwoordelijk voor het eigen gedrag: hij heeft er toch geen invloed op. Als de coach zich als gids tussen leiden en volgen opstelt zal er op diverse ethische, zingevings- en omgevingsvragen ingespeeld kunnen worden en ervaart de leerling dat je wel degelijk je eigen leven en gedrag kunt reguleren. De coach kan daarbij de omgeving verkennen en condities scheppen die dit proces versterken en doet dat in overleg en samenwerking met de leerling. Volgens de hechtingstheorie van Hirschi (in Wolters & De Graaf, 2009) is de mate van attachment of gehechtheid bepalend voor gedrag. Mensen; in dit geval leerlingen, zijn gevoeliger voor verwachtingen naarmate de kwaliteit van de relatie beter is.

4. ANALYSE EN BEVINDINGEN

Hieronder volgt een analyse van het theoretisch kader op een aantal onderdelen, ondergebracht in de onderdelen 'Toekomstperspectief en verbinding'; 'Attitude en verandervermogen' en 'Coaching in context'. Deze onderdelen zijn gekoppeld aan het driewereldenmodel van Donkers.

Toekomstperspectief en verbinding

Voor deze vraag is van belang wat er op dit moment vanuit diverse werkvelden over begeleiding van jongeren wordt aangegeven. Hier volgt een samenvatting van een aantal artikelen met betrekking tot de werkvelden zorg, jeugdcultuur en onderwijs. In het vakblad Zorg en financiering (MO Groep, 2009) staat dat jongeren met stoornissen of gedragsproblemen hulp op maat nodig hebben. Het geheel van regelingen is voor deze jongeren te ingewikkeld en er is één coördinerend professional nodig die de jongere begeleidt tijdens de 'tocht door de instituties'. Thomas Ziehe, hoogleraar aan de universiteit van Hannover, zegt in de Essaybundel Jeugdcultuur en onderwijs (Ziehe, 2011) dat een docent zich aan drie voorwaarden moet houden; ten eerste moet hij het geduld hebben van een reisgids. Zijn uitgangspunt moet zijn dat de toeristen niets weten van de piramiden. Hij leidt hen vervolgens geduldig rond in de onbekende wereld van de piramiden. Met dit voorbeeld wil Ziehe aangeven dat we uit moeten gaan van een gebrek aan kennis bij jongeren; dit is geen onwil of luiheid; het heeft te maken met een culturele conditie. Tenslotte zegt het onderzoek naar docentrollen van het NMI (Nederlands Instituut voor Masters in Educatie, 2005) over de docent als gids dat hij leiding durft te nemen in complexe situaties en zich manifesteert als voorbeeld in oordeelsvorming. Leerlingen en collega's kennen hem gezag toe en hij dient als inspirerend voorbeeld. De onderliggende waarden van de docent als gids zijn onder andere: durf, motiverend vermogen en verantwoordelijkheid.

Bovenstaande beschrijvingen appelleren in het driewereldenmodel van Donkers aan de wereld van de persoon (leerling en coach) en aan de wisselwerking die zich tussen hen afspeelt. De persoon stemt en remt zichzelf af met betrekking tot zichzelf en zijn omgeving in een wederkerig proces. Zoals eerder gesteld zijn de leerlingen de centrale veranderaars in deze processen; zij worden geconfronteerd met trage vragen die ze zelf niet of niet direct kunnen beantwoorden. De vaardigheden en de attitude van de coach als gids zijn in dit verband essentieel. De coach is de professional die condities voor de leerling coördineert; die het geduld en oordeelsvermogen heeft van een gids en die uitgaat van het ontbreken van kennis als culturele conditie. Hij neemt daarin de verantwoordelijkheid en is een inspirerend voorbeeld voor de leerling. Als deze samenwerking op microniveau tussen coach en leerling eenmaal op gang is kunnen er vele vormen van samenwerking en cocreatie (Kunneman, 2005) ontstaan. Cocreatie is een gezamenlijk proces van betekenisgeving aan de omgeving. In cocreatie kan vervolgens leerzame wrijving ontstaan (Kunneman, 2005), hetgeen weer kan leiden tot nieuwe veranderingen op mesoniveau op de werkvloer. Door leerlingen te betrekken bij werkprocessen en dit vanaf de werkvloer met andere scholen en instellingen te doen, kan zelfs een tegenbeweging en tegenkracht (Kunneman 2005) op macroniveau bij instellingen ontstaan.

Attitude en verandervermogen

Welke attitude is gewenst voor een coach op het praktijkonderwijs en hoe kan het verandervermogen worden aangesproken? Onderstaand citaat gaat in op het concept zelfregulatie binnen het onderwijs. In het artikel 'Commentary on Selfregulation in school contexts' (Schunk, 2005) wordt gesteld dat zelfregulatie een actief en constructief proces is waarbij men doelen stelt die men vervolgens gaat monitoren en reguleren, waarbij gestelde doelen en de gegeven context de grenzen aangeven waarbinnen kennis, motivatie en gedrag wordt gecontroleerd door de leerlingen zelf. Als we dit als uitgangspunt van zelfregulatie op het praktijkonderwijs nemen zal de coach de rationele sturing (Donkers 2008) moeten loslaten en daarnaast gebruik maken van de grenzenstellende dialoog (Donkers 2008) in het contact met de leerling (Donkers, 2008). Dit betekent onderhandelen over grenzen en voorwaarden waarbij de leerling de centrale veranderaar, monitor en regulator is. De condities en randvoorwaarden voor verander- en zelfregulerend vermogen liggen bij het faciliteren van dialogisch werken (Donkers 2008) en het vergroten van de handelingsruimte van professionals. Als we naar aanleiding van bovenstaand citaat het driewereldenmodel van Donkers bekijken gaat het hier over de wereld van het gedrag. In een verbindend en constructief proces waar leerlingen en coaches zichzelf doelen stellen en hun gedrag vervolgens gaan reguleren zal een proces op gang komen waarbij sprake is van zelf- en gedragsregulatie, zelfreflectie en zelfcontrole.

Coaching en context

Om te investeren in een coachmodel waarbij de focus ligt op samenwerking en verbinding, attitude en verandervermogen van de coach en de leerling is een context nodig waarin dit zichtbaar kan worden in gedrag. In het artikel 'Collaboration and self-regulation in teachers' (Butler, Novak Lauscher, Jarvis-Selinger, & Beckingham, 2004) wordt beschreven wat 'Communities of practice' in dit kader kunnen betekenen. Het gaat hier om contextrijke settingen waar in de praktijk door middel van projecten (samen)gewerkt wordt aan de eigen ontwikkeling.

Daarnaast ontwikkelt zich een proces met betrekking tot het ontwikkelen van identiteit en gemeenschapszin. In het driewereldenmodel van Donkers hebben we het hier over de wereld van de omgeving; in bovenstaand citaat vormgegeven als: 'Communities of practice'. Deze settingen waarin zelf- en gedragsregulerend (leer)vermogen mogelijk wordt zijn tegelijkertijd omgevingen waarin het verander- en zelf- en gedragsregulerend vermogen van leerlingen en coaches zichtbaar wordt in gedrag. Denk aan projecten waarbij leerlingen initiatief nemen in overleg met de coaches en van waaruit cocreaties (Kunneman 2005) kunnen ontstaan. In deze 'Communities of practice' vindt voortdurend identiteits- en gemeenschapsvorming plaats, zowel bij de leerling als bij de coach als bij medeleerlingen. Dit is een duidelijke meerwaarde als het gaat om verander-, zelf- en gedragsregulerend vermogen en bewustwording m.b.t. consumeergedrag en morele tunnelvisie (Kunneman, 2005) bij de doelgroep. Met betrekking tot het toekomstperspectief voor coaches en leerlingen zijn een aantal kritische factoren aan te wijzen: punt van aandacht is het beperkte inzicht in zelfregulerend vermogen van deze leerlingen. Een van de kritische factoren in dit proces is de coach. Het stimuleren tot verander- en zelfregulerend vermogen in brede zin is een kernkwaliteit die de coach moet bezitten. Het is belangrijk om een gezamenlijk bewustwordingsproces met betrekking tot hechttings- en beginselenmoraal (Rothfus, 2012) bij het coachen van deze leerlingen op gang te brengen. Het is voorwaardelijk dat er vanuit een eenduidige visie met de leerling wordt gewerkt. Verder is de financiering van dergelijke settingen, veranderingen en processen een onzekere factor in het geheel. De uitdaging is om vanaf de werkvloer te komen tot cocreaties die uit de humuslaag (Kunneman, 2005) kunnen ontstaan en waar financiering niet voorwaardelijk is.

5. CONCLUSIE

Welke conclusie kunnen we trekken na het lezen van dit artikel? In elk geval dat de coach als gids belangrijk is voor de leerlingen van het praktijkonderwijs, maar ook dat de leerling de centrale veranderaar is in dit avontuur en in dit proces. Om dit alles goed vorm te geven heeft de gids vaardigheden nodig om professioneel te kunnen handelen. Het model van de coach als 'gids' is het meest herkenbaar voor zowel leerling als coach. Daarbij moet goed worden gekeken op welk niveau deze doelgroep coaching nodig heeft. Om goed te kunnen functioneren als gids is het nodig dat er gerichte scholing met betrekking tot deze vorm van coaching wordt aangeboden. Om te komen tot een herkenbare context waarin coach en leerling hun verander- en zelfregulerend vermogen kunnen laten zien is duurzame investering in een rijke leeromgeving nodig. De condities daarvoor liggen bij het faciliteren van dialogisch werken en het vergroten van de handelingsruimte voor professionals. Dit kan door te werken in 'Communities of practice' (Butler, Novak Lauscher, Jarvis-Selinger, & Beckingham, 2004). Deze fungeren als settingen waar aan identiteitsvorming en gemeenschapsvorming wordt gewerkt, zowel door de leerling als door de coach. In een rijke context, waar de leerling zelfregulatie, gedragsregulatie en zelfreflectie kan inzetten in samenwerking met zijn gids en medeleerlingen zal op den duur steeds meer inspiratie en motivatie ontstaan om met elkaar de weg te vinden naar verandering en verandervermogen...en dat is de bedoeling. Lao Tse (Chinees filosoof uit de zesde eeuw) wist het al: 'een pad ontstaat door erover te lopen'.

LITERATUURLIJST

- Butler, D. L., Novak Lauscher, H., Jarvis-Selinger, S., & Beckingham, B. (2004). *Collaboration and self-regulation in teachers' professional development*. Elsevier, Teaching and Teacher Education 20, 435-455.
- Cleven, C. (2008). *Teams in welzijns- en gezondheidszorg. Begeleiding en ontwikkeling van teams in gezondheidszorg en forensische centra*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Donkers, G. (2008). *Grondslagen van veranderen. Naar een methodiek zonder keurslijf*. Nijmegen: Stichting de Parel.
- Kunneman, H. (2005). *Voorbij het dikke-ik. Bouwstenen van een kritisch humanisme*. Amsterdam: Uitgeverij SWP.
- MO Groep. (2009). Jeugdzorg kan beter en eenvoudiger. *Vakblad Jeugdzorg 'Zorg en financiering'*, 113.
- Nederlands Instituut voor Masters in Educatie. (2005). *De exellente docent*. Opgevraagd op 10 november, 2012, van <http://www.mastersineducatie.nl>
- Pluijm, S. (2012). *Tussen leiden en volgen: gidsen!* Opgevraagd op 10 november, 2012, van <http://www.iepdoc.nl>
- Rothfus, J. (2012). *Ethiek in sociaal-agogische beroepen*. Amsterdam: Pearson Education Benelux.
- Schunk, D. (2005). *Commentary on self-regulation in school contexts*. Elsevier, Learning and Instruction, 173-177.
- Wolters, W. & De Graaf, N.D. (2009). *Maatschappelijke problemen. Beschrijvingen en verklaringen*. Den Haag: Boom Lemma Uitgevers.
- Ziehe, T. (2011). *Essaybundel CU@SCHOOL Jeugdcultuur en onderwijs*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.